

## **II. EL CONTEXT DE POMPEU FABRA**

**FERRAN SOLDEVILA I POMPEU FABRA.**

**EL COMBAT PER LA LLENGUA**

**ENRIC PUJOL I CASADEMONT,**

**INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS**

L'historiador i escriptor Ferran Soldevila (Barcelona, 1894-1971) assumí plenament, ja pels volts del 1915, la normativa fabriana, tant en els seus escrits públics com privats. Naturalment, en aquesta assumpció plena hi va tenir molt a veure el fet que ell fes part de les grans institucions culturals promotores de la normativització. Recordem que precisament el 1915 fou quan va entrar com a secretari redactor de l'Institut d'Estudis Catalans, als vint-i-un anys (càrrec que ocupà en diferents tongades fins al 1922).

Bona prova de la precocitat de la seva opció són les seves mateixes cartes personals, recentment publicades per l'Institut.<sup>1</sup> Hi veiem com progressivament, però de manera accelerada, millora l'idioma que utilitza a l'hora d'escriure als seus corresponents i amics. D'un model de llengua vacil·lant (però no pas exempta d'una gran vivor) que emprà en les cartes als seus companys d'universitat (abans de mitjans de la primera dècada del segle), ràpidament passa, el 1915, a un català que pren com a referent el normatiu (encara que hi hagi algunes faltes d'ortografia). Ja el 1916, en una carta a la seva germana Mercè, no dubta a cridar-li l'atenció perquè fa moltes errades en les cartes que ella li adreça en català.<sup>2</sup> Li diu que no usi les formes col·loquials *ma, ta, sa*; que vetlli per la puntuació dels seus escrits i que, en català, no existeix la *ch* castellana.

Precisament l'any 1916 fou quan el jove Soldevila abordà la feina d'escriure de cara a la publicació periòdica i ho va fer des d'una posició molt ambiciosa i compromesa: la de poeta. El domini d'una llengua recentment normativitzada i en procés de normalització social fou, doncs, el seu objectiu prioritari. Així, els primers escrits apareguts en una publicació no erudita i d'abast general foren els poemes apareguts a *La Revista*, que dirigia el també poeta Josep M. López-Picó. També del mateix 1916 és el seu primer llibre, el recull *Poema de l'amor perdut*.<sup>3</sup> Públicament, doncs, Ferran Soldevila fou conegut primer com a poeta més que com a historiador.

Poc temps després, en la mateixa publicació esmentada, *La Revista*, aparegueren també els primers articles periodístics de base històrica. La seva participació en aquella revista es perllongà fins al 1920, quan inicià la seva col·laboració regular al diari *La Publicitat*, aleshores encara redactat majoritàriament en castellà, però amb unes pàgines en català, on ell escrivia (ja que la catalanització completa del diari no es produí fins a l'any següent, el 1922). Una col·laboració que es mantingué, amb alguna interrupció, fins a la desaparició del diari com a conseqüència del triomf franquista, el 1939.

Poeta, periodista, historiador, dramaturg... En tot cas, escriptor, com a ell li agradava definir-se (i així ho feu constar fins i tot en el seu carnet d'identitat). És a dir, forjador d'una llengua. No ha de sorprendre, doncs, el seu compromís amb l'idioma propi, el material primer, bàsic, de la seva producció. I també el seu compromís amb les iniciatives tendents a modernitzar-lo i a convertir-lo

1. *Cartes de Ferran Soldevila (1912-1970)*, edició a cura d'Enric Pujol i Josep Clara, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, 2017.

2. *Cartes...*, p. 45.

3. Barcelona, Tipografia L'Avenç.

en una llengua indefinidament apta per a tots els usos. En definitiva, la seva implicació absoluta en el combat per la llengua pròpia. Un combat que en el seu temps (i encara en el nostre) no va tenir res de simbòlic, sinó que fou una lluita cruenta contra els que senzillament volien i volen anul·lar-lo i fer-lo desaparèixer, fins i tot amb l'ús de la força i la repressió brutal.

Forjador, combatent de l'idioma i, cal remarcar-ho, un autor de primeríssima categoria. El crític i escriptor Miquel Arimany, a mitjans dels anys seixanta, el va citar entre el grup dels que van assolir un notabilíssim grau de normalitat d'expressió:

I és curiós de constatar que en un esforç equivalent al que en poesia significà la lluita entre la tendència arcaïtzant i el català que ara es parla, cercant una normalitat d'expressió, han assolit la millor naturalitat en prosa no pas els escriptors dedicats a l'obra totalment creadora, novel·la o narració, sinó els que cultiven branques marginals (ni que alguns d'ells siguin novel·listes també). Preponderantment, els historiadors o escriptors de llibres de divulgació històrica: abans de la guerra, Rovira i Virgili, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Soldevila; ara, Rafael Tasis o el gran periodista que és Josep Pla.<sup>4</sup>

Precisament aquest darrer, Josep Pla, feu també un decisiu reconeixement de la prosa de Ferran Soldevila en un paràgraf que tractava d'aquesta qüestió:

Ara: hi ha la prosa catalana que s'ha fet aquests últims anys i que té com a representants màxims Verdaguer, Joaquim Ruyra i les escasses coses que ha escrit en prosa Salvador Espriu [...]. A aquests noms, jo hi afegiria Carles Soldevila, el prosista Llor i dos excel·lents historiadors, Vicenç Vives i Ferran Soldevila. I encara hi afegiria un altre prosista anterior: el senyor Toda i Güell.<sup>5</sup>

El model de prosa de Ferran Soldevila va merèixer, així mateix, l'elogi de figures com Miquel Coll i Alentorn o Albert Manent. El primer va afirmar que Ferran Soldevila fou «el millor autor de prosa historiogràfica que hem tingut des de Muntaner ençà».<sup>6</sup> El segon va valorar el seu estil «precís, condensat i de vegades irisat, que ens recorda grans historiadors clàssics com Tucídides i Baintville, amb ressons de la prosa de Maquiavel».<sup>7</sup> En l'anàlisi del compromís de Ferran Soldevila amb la normativització lingüística i, per tant, amb la seva modernització hi ha un darrer factor a tenir en compte: la seva amistat personal amb Pompeu Fabra, que es mantingué de per vida. És possible que, almenys en un principi, hagués facilitat llur relació l'amistat que Fabra ja havia mantingut

4. Miquel ARIMANY, *I els catalans, també*, Barcelona, Selecta, 1965, p. 185.

5. Josep PLA, *Obra completa*, Barcelona, Destino, vol. 44, p. 454.

6. Miquel COLL I ALENTORN, «Ferran Soldevila (1894-1971). La vida i l'obra», *Serra d'Or*, núm. 142 (juliol 1971), p. 14.

7. Dins Martí de RIQUER, Antoni COMAS i Joaquim MOLAS, *Història de la literatura catalana*, vol. x, Barcelona, Ariel, 1987, p. 110.

amb el pare de l'historiador, amb Carles Melcior Soldevila; una coneixença que provenia de l'època escolar.<sup>8</sup> El mateix Fabra li ho recordà a Soldevila, quan tots dos estaven a l'exili, el 29 d'abril de 1939, com anotà Soldevila en un dels seus dietaris:

En Fabra em recorda que havia estat company de batxillerat amb el meu pare i que havia ballat amb la meva mare. El papà me n'havia parlat alguna vegada; però la mamà no crec que se'n recordi.<sup>9</sup>

Una prova més d'aquesta relació amical entre Ferran Soldevila i Pompeu Fabra és el testimoni de la filla d'aquest darrer, Carola Fabra, que, parlant del seu pare, en una entrevista feta per Rosa Maria Piñol, va declarar:

Però sobretot era amic d'en Ferran Soldevila. Era simpatiquíssim. Més que en Carles. El meu pare estava enamorat d'en Ferran. Deia 'és un home estupend'. En Carles també escrivia molt bé. Però en Ferran, pel seu aspecte, era agradable de veure. Aquest sí que el vaig conèixer bastant.<sup>10</sup>

La seva pròpia producció escrita és, potser, la millor prova de la seva fidelitat a l'obra de Fabra, a qui no dubtava de tractar de «mestre». Els seus textos de defensa explícita de la normativa fabriana i de la figura del seu promotor constitueixen una veritable constant. Ja durant els anys vint des de *La Publicitat*, i en plena dictadura de Primo de Rivera, escriví articles com «Preguntes a Pompeu Fabra» (24-8-1927), «Cap a la reducció del cisma ortogràfic» (28-8-1928), «Estudis filològics» (5-9-1928), «La maduresa de l'idioma» (9-9-1928) o «L'idioma vivent» (15-2-1929). No ha de sorprendre, doncs, que el nom de Ferran Soldevila aparegui en les famoses *Converses filològiques* de Fabra.<sup>11</sup> En aquestes converses, el lingüista li diu «car amic» a Soldevila i respon les preguntes i propostes que li planteja, les quals globalment Fabra considera que són qüestions «pròpies d'un estat ja molt avançat de depuració de la llengua».<sup>12</sup>

Aquest posicionament profabrià, al final dels anys vint, el va dur a un conflicte amb la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que aleshores era la principal institució d'alta cultura que legitimava els antinormistes. La seva

8. Josep Miracle ha explicat que ambdós havien anat al Col·legi Pelford, en la seva biografia *Pompeu Fabra* (2a ed., Barcelona, Proa, 1988, p. 92).

9. Ferran SOLDEVILA, *Els dietaris retrobats (1939-1943)*, edició a cura d'Enric Pujol, València, Edicions 3 i 4, 2007, p. 26.

10. Rosa M. PIÑOL, *Pompeu Fabra, el meu pare: Records personals de Carola Fabra*, Barcelona, La Campana, 1991, p. 119.

11. Inicialment publicades al diari *La Publicitat* al llarg del període 1919-1928. Recollides (i adjuntades a d'altres de posteriors) a Pompeu FABRA, *Obres completes*, direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà, vol. 7, *Converses filològiques*, Barcelona, València i Palma, Raval-Proa, Edicions 62, Edicions 3 i 4 i Moll, 2010. Vegeu les converses núm. 811-814, 817 i 819. Dec la informació sobre les converses en què apareix Soldevila a Josep Murgades, a qui vull agrair des d'aquí la seva indicació.

12. Pompeu FABRA, *Obres completes*, vol. 7, p. 782.

monografia històrica sobre la reina Maria (l'esposa d'Alfons el Magnànim), premiada per la Fundació Patxot el 1922, es publicà el 1928 —inclosa amb d'altres en el recull *Sobiranes de Catalunya*— sota la direcció de l'Acadèmia de Bones Lletres i, doncs, es feu en un català prefabrià, alterant el seu text original (que seguia les normes de l'Institut). Soldevila, que era ja de feia temps un puntal en la defensa de la normativització, va creure necessari explicar públicament el fet en un article aparegut el 21 de setembre de 1928 a *La Publicitat*, «Explicació deguda», on va aprofitar l'ocasió per demanar l'aplicació de les normes ortogràfiques fabrianes als treballs històrics.

De fet, la normativa s'imposà de manera incontestable poc temps després, fins i tot en la mateixa Acadèmia de Bones Lletres, que l'adoptà el 1931. Joan Fuster afirmà que, en aquesta data, l'actitud antinormativa, no tan sols al Principat, sinó també al País Valencià i a les Illes, era «minoritària i desprestigiada». <sup>13</sup> En la consolidació d'aquest triomf, hi va tenir molt a veure la institucionalització cultural i política de la Generalitat de Catalunya, en la qual Fabra i Soldevila van tenir un paper emblemàtic.

Als anys trenta, Soldevila participà activament en les iniciatives col·lectives encaminades a promoure la normativització i normalització lingüística, promogudes sobretot per la societat civil, com Palestra o l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Naturalment, sense deixar d'intervenir en les pàgines de *La Publicitat* amb articles com «Un idioma de cultura» (5-7-1939), «L'idioma escolar» (29-1-1931), «La defensa de l'idioma» (7-2-1936) o «La catalanització lingüística» (21-3-1936).

Durant tota la dècada dels trenta, la relació entre Soldevila i Fabra fou assídua, ja que tots dos participaren en les principals institucions de cultura del moment, sobretot en la renovada Universitat de Barcelona, de la qual Soldevila fou professor i Fabra el president del Patronat mixt Estat-Generalitat des del 1933. I també en entitats com la ja esmentada Palestra, que Fabra presidí des del 1930 fins a la Guerra Civil. Precisament durant el període bèl·lic fou creada, per la Generalitat, la Institució de les Lletres Catalanes, on també coincidiren tots dos. En aquesta etapa de guerra, Soldevila recollí, en el seu dietari del període, l'1 de novembre de 1938, la queixa de Fabra pel gran nombre de responsabilitats que el lingüista va haver d'assumir en aquells moments tan difícils, cosa que anava en detriment de la realització de la seva obra:

Si tingués menys anys [en tenia setanta aleshores] podria perdre'n ara uns quants i després reprendre la meua tasca. Però ja me'n resten pocs i haig d'aprofitar-los per completar la meua obra. <sup>14</sup>

El compromís que tots dos van tenir envers la Generalitat republicana al llarg de l'etapa bèl·lica i revolucionària responia a la convicció que el triomf dels militars nacionalistes espanyols no tan sols comportaria el derrocament violent

13. Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, 7a ed., Barcelona, Curial, 1985, p. 148.

14. Ferran SOLDEVILA, *Al llarg de la meua vida*, Barcelona, Edicions 62, 1970, p. 517.

de l'entramat polític construït laboriosament pels catalanistes ja des de principis de segle, sinó que afectaria també totes les conquestes culturals i lingüístiques, ja que el que volien imposar aquests militars era un veritable genocidi identitari contra Catalunya. El resultat favorable a les forces franquistes feu que tots dos (amb les respectives famílies) marxessin cap a l'exili. N'hi va haver que no van entendre aquesta decisió d'exiliar-se. És el cas del mateix cunyat de Fabra, Josep Pijoan (el mític secretari primer de l'Institut, emigrat a Amèrica a principis de segle). Soldevila anotà en el seu dietari que Pijoan li va preguntar a Fabra, quan el va trobar a París, el 1939: «Què hi fas, aquí? Per què te n'has anat? Que et penses que t'haurien fet res a tu?» I la resposta de Fabra fou: «Em podrien haver fet el que han fet al teu germà», que va estar-se uns quants mesos empresonat, com explica Soldevila. I és el mateix Soldevila que en el seu dietari escriu: «És possible que li haguessin fet més. Però en Pijoan no s'ho pensava».<sup>15</sup> En realitat, la sentència del procés de responsabilitats polítiques contra Fabra el va condemnar, el 1941, a una multa de cinc mil pessetes, inhabilitació absoluta perpètua i estranyament també perpetu del «territorio nacional» espanyol.

En aquesta nova etapa d'exili, la relació entre Soldevila i Fabra va ser també molt intensa, com testimonia l'abundant correspondència que van mantenir i com registren els dietaris que Soldevila va redactar en aquell període.<sup>16</sup> Així, en aquestes anotacions de dietari, Soldevila escriví impressions sobre la figura de Fabra, trets del seu caràcter, les opinions polítiques que el mestre tenia o la simpatia que va despertar entre els habitants de la Catalunya del Nord, que no paraven de donar-li mostres d'afecte i solidaritat (no li volien cobrar el tiquet de l'autobús, el convidaven a menjar, no van voler-li cobrar, a la seva dona, unes plantofes que havia anat a comprar perquè van saber que eren per a ell...)<sup>17</sup>

Vegem-ne algunes mostres, d'aquestes referències, en els dietaris soldevilians de l'estiu del 1939:

Es veu més vell [Fabra] —també ho és— però si no fos pel que van dir-nos dies enrere, de l'estat del seu cor, creuria que torna a ser el d'abans.<sup>18</sup>

Segueix essent un *gourmet*, però ara l'han posat a règim —que es complau a transgredir de tant en tant.<sup>19</sup>

En Fabra es planyia que la lliçó [del resultat de la guerra], per a molts, no haurà servit de res. Posava el cas dels diputats del Parlament català que estan a Montpeller: passen les hores en un cafetó de suburbi i parlen de l'esdevenidor com si al cap d'un cert temps haguessin de tornar a Catalunya a reprendre-hi la vida, àdhuc la vida política, amb els mateixos partits, amb els mateixos antagonismes, com si no hagués passat res. En Fabra es planyia també de la desunió.<sup>20</sup>

15. Ferran SOLDEVILA, *Els dietaris retrobats...*, 18-8-1939, p. 65-66.

16. A part dels esmentats dietaris retrobats, també existeixen referències a Fabra en els *Dietaris de l'exili i el retorn*, edició a cura d'Enric Pujol, València, Edicions 3 i 4, 1995.

17. Ferran SOLDEVILA, *Els dietaris retrobats...*, p. 25.

18. *Ibidem*, 29-6-1939, p. 21-22.

19. *Ibidem*, 29-6-1939, p. 23.

20. *Ibidem*, 29-6-1939, p. 22.

També hi trobem informacions sobre el tema de les subvencions que feien possible la vida dels intel·lectuals en aquell exili:

En Fabra ja gaudeix de la subvenció de la República. Li corresponia amb categoria de director general, per dret propi; però els comunistes van dir que no podien assimilar els càrrecs. Ara, tot seguit van decidir que en Fabra, essent qui era, tingués la subvenció. Tot —ve a dir en Fabra— perquè jo els degui un favor i digui: Oh, com m'estimaven els comunistes.<sup>21</sup>

[En Riba] Diu que en Cambó deplora que en Fabra hagi de viure de subvencions d'aquests indesitjables [del govern de la República]. Però —comenta en Riba— ell [Cambó] no s'ofereix a subvencionar-lo, ni ha fet res pels seus col·laboradors i protegits, ni àdhuc per aquells que com en Gudiol [l'historiador de l'art Josep Gudiol] o ell mateix, han contribuït a salvar-li coses de valor material.<sup>22</sup>

Un moment especialment feliç de la relació Fabra-Soldevila durant l'exili fou quan Fabra li comunicà a Soldevila, a mitjans del 1941, la seva intenció de deixar Montpeller i anar-se'n a viure a Bauma de Venisa, on vivia l'historiador: «Li he respost de seguida dient-li el que hi ha per llogar. Tant de bo vingués!».<sup>23</sup> Aquesta expectativa, però, no es complí. Soldevila, desencisat, el 4 de juny de 1941, anotà: «Dedueixo que de moment no el podran ajudar per a les despeses del viatge».<sup>24</sup>

I és que la fascinació envers la figura de Fabra és una constant en els dietaris soldevilians. Així, tot comentant una carta que acabava de rebre del mestre, el 18 de juny de 1941, escriu: «Quina escriptura tan regular té en Fabra: la seva equanimitat, la seva tranquil·litat hi resplendeixen».<sup>25</sup> Sobretot Fabra li és una font d'estímul per a no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança:

Rebo la *Gramàtica* d'en Fabra. M'estimula. Cal persistir. Com diu Marius Roques [que li feu el pròleg] ... *Les catalans se sont remis au travail, un peu partout. M. Pompeu Fabra est un de ces travailleurs inlassables et confiants que n'arrête ni la lourdeur des peines, ni la charge des années.*<sup>26</sup>

En el conjunt de la producció de Soldevila que es publicà durant el període d'exili hi ha també una reivindicació inequívoca de la importància de la figura i obra de Fabra. Un article emblemàtic en aquest sentit fou «El Diccionari Fabra», aparegut el desembre de 1939 a la revista *Catalunya*, de Buenos Aires.<sup>27</sup> Hi diu:

Un dels escassos llibres que m'acompanyen en l'exili [...] malgrat el seu pes i el seu volum, és el *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra. És, així mateix, avui, una de les obres més recercades entre els catalans emigrats.

21. Ibídem, 29-6-1939, p. 27.

22. Ibídem, 12-8-1939, p. 67.

23. Ibídem, 18-5-1941, p. 174.

24. Ibídem, p. 189.

25. Ibídem, p. 174.

26. Ibídem, 19-11-1941, p. 294.

27. Modernament reproduït a Ferran SOLDEVILA, *Per un poble normal*, Barcelona, RBA - La Magrana, 2015, p. 143-149 (pròleg i edició d'Enric Pujol).

I n'explica la raó: «Tenim la sensació de dur amb nosaltres, no un inventari de l'idioma, sinó l'idioma mateix». Soldevila arriba a afirmar:

Encara que tots els exemplars que hi ha a Catalunya en fossin destruïts, encara que ho fossin els materials que han servit per a formar-lo, mentre per l'ample món en restessin uns quants exemplars, encara que no en restés sinó un [...], el llibre ressorgiria.

Per finalment concloure:

Així, enfront de l'odi al nostre idioma, aixequem aquest llibre que és una obra d'amor. Enfront de la persecució i de la destrucció, l'esforç, sol·lícit i constructiu del qual és fruit. Enfront de la ignorància i la ira, la ciència i la paciència que col·laboraven en aquesta obra. I, enfront de tantes figures indignes, tèrboles o deslleials, la dignitat, la nitidesa i la lleialtat que resplendeixen en la figura venerable de Pompeu Fabra.<sup>28</sup>

Soldevila retornà el 1943. Fabra morí a l'exili el 1948, als vuitanta anys, el dia de Nadal. La notícia de la seva mort a Prada del Conflent, la va poder donar Soldevila, en català, al *Bulletin of Spanish Studies*, número xxvi, del 1949.<sup>29</sup> L'escrit és una barreja de la profunda admiració que sentia envers el finat amb la denúncia del silenci que sobre el fet feu gairebé tota la premsa de Barcelona. Explica que no es va poder fer cap acte públic a la capital de Catalunya, només en la cripta d'un temple es feu una missa clandestina, atapeïda de gent, i es feren trobades en cases particulars de «devots de l'obra del mestre»; una situació que contrastava amb la cerimònia que es feu a Prada, amb centenars de catalans, autoritats polítiques i la música de Pau Casals, que interpretà a l'orgue *Els segadors* i *El cant dels ocells*. Soldevila hi remarcava: «I en terra catalana va morir, malgrat l'exili [...]. I en terra catalana reposa».

La fidelitat a la memòria de Fabra fou una constant al llarg de la resta de la vida de Soldevila. Sabem que fou un dels primers intel·lectuals de l'interior que anà a visitar la tomba de Pompeu Fabra, gràcies a una carta de Julià Gual i Masoller (resident a Prada, pare de Ramon Gual, de la Universitat Catalana d'Estiu) en la qual evoca aquell dia.<sup>30</sup> Diu Gual:

Recordaré sempre, amb emoció, una tarda de primavera que Ferran Soldevila em va venir a cercar a casa, per acompanyar-lo davant de la tomba on reposa, a Prada, la despulla mortal de Pompeu Fabra. Era el primer intel·lectual català, resident al Principat, que feia la visita. Vàrem passar uns minuts silenci-

28. Ibidem, p. 146.

29. Reproduït recentment a Ferran SOLDEVILA, *Per un poble normal*, p. 150-151. Una relació de les necrològiques que aparegueren aleshores són a Pompeu FABRA, *Obres completes*, direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà, vol. 9, Barcelona, València i Palma, Raval-Prova, Edicions 62, Edicions 3 i 4 i Moll, p. 872-874.

30. La carta és del 8 de març de 1959, però evoca un fet succeït feia força de temps. El text de Gual i la contesta de Soldevila són a *Cartes de Ferran Soldevila*, p. 514.

sament en aquell lloc. Gairebé no ens vàrem dir res. No calia, tampoc. En aquest pelegrinatge sentimental, hi havia no solament el testimoniatge de fervor a l'obra del nostre gran gramàtic, sinó tot el ferment espiritual que mena la nostra fe insubornable a la perennitat del nostre patrimoni col·lectiu.

El 1963, Soldevila tingué un paper molt destacat en la commemoració del cinquantenari de la publicació de les *Normes ortogràfiques*. A Igualada feu la conferència «Transcendència de les normes en la vida general del país», però on tingué un paper més destacat fou en el solemne acte celebrat a l'Ajuntament de Perpinyà, on fou l'encarregat de parlar en nom dels organitzadors.<sup>31</sup> En el seu discurs, qualificà Fabra de «símbol vivent del nostre idioma» i justificà les seves paraules d'aquesta manera:

I dic símbol vivent, perquè Pompeu Fabra segueix actuant damunt la vida cultural i literària del nostre poble. Cada vegada que consultem el seu *Diccionari* o alguna de les seves gramàtiques catalanes (i quantes vegades no seran consultades al cap del dia!) el mestre reviu entre nosaltres amb el seu mestratge i el seu alliçonament. Si Verdaguer, com vaig escriure un dia, havia estat el poeta que amb la intuïció i la força del seu geni havia d'eleva la nostra llengua a la categoria de llengua literària, Pompeu Fabra va ésser l'estudiós que, amb la seva tasca d'estructuració del nostre idioma, va elevar-lo a la categoria de llengua de civilitat i de cultura.<sup>32</sup>

I va cloure el seu parlament amb aquestes paraules:

[Fabra] Reposa a Prada. Demà anirem a visitar-lo. I podrem dir-li:  
«Heus-nos aquí, Mestre. Hem vingut a honorar la vostra memòria. Hi som de totes les terres catalanes: del Principat i del Rosselló, de València i de les Illes, de la llunyana Alguer, de la Catalunya total, que no us ha oblidat, que resta fidel a la vostra obra i al vostre exemple, que no vol morir i que no morirà».

31. L'acte d'Igualada, promogut per Lacetània, se celebrà en el Centre d'Estudis Comarcals. L'acte de Perpinyà s'inscriví en un seguit de celebracions a diversos indrets de la Catalunya del Nord que, organitzades pel Grup Rossellonès d'Estudis Catalans, culminaren a Prada.

32. El seu parlament va ser reproduït a la revista *Tramontane*, núm. 473-474 (1964), dedicat íntegrament al «Record de Pompeu Fabra».